

А. В. Вихрущ¹

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4177-4614>

Н. А. Данік²

ORCID <https://orcid.org/0009-0003-7440-7567>

О. М. Христенко¹

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6036-2829>

¹Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

²Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка

ЗНАННЯ ЯК ЦІННІСТЬ У СИСТЕМІ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ДИДАКТИЧНОЇ ДУМКИ ПОЛЬЩІ)

A. V. Vykhruhch¹, N. A. Danik², O. M. Khrystenko¹

¹*I. Horbachevsky Ternopil National Medical University*

²*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University*

KNOWLEDGE AS A VALUE IN THE SYSTEM OF EACHING METHODS (BASED ON THE EXAMPLE OF THE DIDACTIC IDEAS IN POLAND)

Анотація. У статті проаналізовано актуальні питання методів навчання. Схарактеризовано особливості визначення понять «знання» та «цінність». На основі праць польських авторів розглянуто проблеми становлення дидактики як науки. Особливу увагу звернено на підручники, які користувалися популярністю серед фахівців і багаторазово перевидавалися. Підкреслено важливість ретроспективної оцінки досвіду минулих років, переваг і недоліків розвитку авторських дидактичних систем. Визначено основні тенденції дослідження проблеми цінностей у контексті зарубіжної наукової думки. Особливу увагу звернено на дидактичну систему Г. Ровіда, який завершив життєвий шлях в Освенцімі. Для розуміння значимості наукового доробку Г. Ровіда необхідно звернути особливу увагу на працю, над якою мислитель працював до останніх днів, – “Podstawy i zasady wychowania”. За допомогою порівняльної таблиці систематизовано основні досягнення польських педагогів. Окреслено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: особистість; дидактика; цінність; метод; логіка; розумове виховання.

Abstract. The article analyzes current issues of teaching methods. The peculiarities of the definition of the “knowledge” and “value” concepts are characterized. On the basis of the Polish authors' works, the formation problems of didactics as a science are considered. Particular attention is paid to the textbooks that were popular among specialists and were republished many times. The importance of retrospective evaluation of the past experience, advantages and disadvantages of the development of the author's didactic systems is emphasized. The main trends in the studying the problem of values in the context of foreign scientific ideas have been determined. Special attention is paid to the didactic system of H. Rovid, who died in Auschwitz. In order to understand the significance of H. Rovid's scientific output, it is necessary to pay special attention to the work on which the researcher worked until the last days, “Fundamentals and Principles of Education”. The main achievements of Polish teachers are systematized with the help of a comparative table. Prospects for further research are outlined.

Key words: personality; didactics; value; method; logic; mental education.

Вступ. Характерною особливістю сучасності став пошук теоретичних основ, закономірностей розвитку різноманітних аспектів педагогічного процесу. Проблема періодизації педагогічної думки присвячували праці такі відомі дослідники, як О. Сухомлинська, Н. Гупан, Я. Бурлака, В. Курило, М. Хриков, О. Черкасов, О. Школа. Заслугове на

увагу науковий доробок В. Бондаря, Л. Ваховського, В. Вихрущ, Л. Вовк, С. Гончаренка, В. Гриньова, В. Гриньової, М. Євтуха, Т. Завгородньої, І. Зязюна, О. Квас, Б. Коротяєва, І. Курляк, С. Кушнірук, М. Левківського, В. Лозової, І. Малафіїка, В. Майборода, М. Мукан, З. Нагачевської, Н. Ничкало, І. Підласого, О. Савченко, С. Сисоєвої, М. Сокол, М. Стельмаховича, І. Стражнікової, О. Сухомлинської, Н. Федчишин, Т. Хвалибоги, М. Чепіль та

інших. Важливі аспекти проблеми цінностей із позиції компаративістики вивчали автори аналітичних досліджень: О. Сухомлинська, С. Курбатов, О. Кучерук, І. Малишевська, І. Козубовська та ін.

Зауважимо, що проблема знання як цінності залишається в центрі уваги від етнодидактики до наших днів. Тезис «Пізнай самого себе» упродовж тисячоліть є неперевершеним за глибиною та лаконічністю. Важливими за змістом і оригінальністю залишаються роздуми Й. В. Гете, висловлені в геніальному творі «Фауст». Уже в першій частині звучать сповнені розпачу слова: «Не можемо знати ми нічого», «Не вірю я, що я щось знаю», «Не вмію я людей навчати». У розмові з учнем будуть висловлені одвічні запитання, на які рано чи пізно дослідник шукатиме відповідь: А що ж «пізнати» означає? / Хто справжнім іменем назве дитя? / Так, мало хто пізнає хоч дещо зміг, / Та й ті провидці, серцем необачні, / Несли свої думки юрбі невдячній; / За те й палили, й розпинали їх [3].

Автори філософського енциклопедичного словника не змогли запропонувати вдалого визначення суті поняття «знання». Висновок, що це «особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання (процесу відтворення дійсності), яка характеризується усвідомленням їх істинності», залишає більше запитань, ніж відповідей. У контексті теми статті важливими є узагальнення щодо відмінності знання від інформації, а також його ціннісна спрямованість, оскільки, «будучи реалізацією людської здатності до пізнання та усвідомлення істини, знання відрізняється від простої інформації тим, що потребує не тільки розв'язання проблеми адекватності певних уявлень дійсності, а й створення складної системи оцінок зв'язку пізнавального результату з минулим досвідом та перспективами подальшого пізнання, його включення у сферу соціально-культурних цінностей та практичних потреб, методологічних і світоглядних орієнтирів, у певну галузь науки чи діяльності, цивілізацію взагалі. На противагу думці, яка може бути результатом суб'єктивної позиції, знання визначається соціально-практичним процесом зведення одиничного досвіду до рівня загальнозначущого результату» [4, с. 229].

Автори психологічних і педагогічних словників здебільшого не розглядають цього поняття, що є помилкою, оскільки недостатня увага до базових понять неминує призводити до помилкових дій у теоретичних концепціях.

У сучасних умовах збільшується актуальність вивчення історичних закономірностей розвитку

дидактичних систем, а також їх елементів. Зростає зацікавленість проблемою вивчення регіональних особливостей, особливо в умовах полікультурного середовища.

Мета статті – системна оцінка важливості знань у дидактичних системах польських педагогів, дослідження процесу становлення дидактичної думки в Галичині в контексті теоретичних засад методів навчання.

Теоретична частина. Складна і суперечлива історія дидактичної думки. Одні автори відразу зайняли провідні позиції, інші опублікували свої праці, але до наших днів фахівці лише наближаються до розуміння глибинних ідей, треті ще чекають на визнання. У наших публікаціях ми розглядали досягнення польських дидактів. В узагальненому вигляді їх ідеї розглянуті в таблиці, яка узагальнює їх публікації [5, 7, 9, 12, 15, 26–28, 30, 31].

Одним із недостатньо поцінованих мислителів є польський педагог Генрік Ровід (1877–1944). Як бачимо, він «вдало» народився, маємо на увазі той факт, що найважливіші зміни в дидактиці початку ХХ ст. зустрів як молодий, але достатньо підготовлений фахівець. На жаль, старість мислителя припала на час фашистської навали і замість того, щоб отримати належне визнання і повагу, мислитель зустрів не смерть у концентраційному таборі в Освенцімі.

На нашу думку, в ХХ ст. знайдеться дуже мало фахівців, які зрівняються з ним за глибиною й оригінальністю. Як же оцінюють видатного мислителя сучасники. У відомому педагогічному словнику Вінценти Оконя знаходимо один рядок: «Головним редактором популярного педагогічного журналу “Ruch pedagogiczny” був ініціатор його створення Г. Ровід» [16, с. 344].

У п'ятому томі педагогічної енциклопедії “Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku” Моніка Гживна (Monika Grzywna) описує біографію й професійну діяльність педагога. На перший погляд нічого надзвичайного. Єврейська родина. Нафталі Герц Канарек навчався у вчительській семінарії в Жешові, працював як учитель у школах Рави-Руської, Тарнова, Кракова, навчався на філософському факультеті Ягеллонського університету. Після охрещення в 1908 р. отримав нове ім'я Генрік. Через рік отримав право вчителювати в середніх школах. З 1911 р. доктор філософії, а далі стажування в Лейпцигу в знаменитого В. Вундта, знайомство з відомим педагогом В. Давидом, участь у діяльності педагогічних товариств, робота на курсах підвищення кваліфікації вчителів. 1 червня 1918 р.

отримав офіційний дозвіл на зміну прізвища. До того часу назву Ровід використовував як псевдонім. М. Гживна підкреслює, що з 1912 до 1933 р. він працював на посаді головного редактора журналу “Ruch pedagogiczny”, а після цього – співредактором знаменитого журналу “Chowanna”. У 1926–1928 рр. наукова подорож у Німеччину, Австрію, Францію, Швейцарію. Зауважимо, що сам автор у передмові до першого видання книги «Творча школа» 15 квітня 1926 р. написав, що вивчав досвід інших країн ще в 1911–1914 рр., а в 1924–1926 рр. із науковою метою відвідав Німеччину, Бельгію, Францію. Жартома скажемо, що автору видніше, де і коли він був. Неперервна педагогічна діяльність до арешту 10 серпня 1943 р. [10, с. 443–445].

Відомий польський фахівець із питань історії педагогіки А. Мейсснер слушно зауважує, що, незважаючи на увагу до особистості Г. Ровіда, недостатньо інформації про його молоді роки, а та, що є, суперечлива. На підставі архівних матеріалів А. Мейсснер пропонує ряд важливих фактів: 1. Майбутній видатний педагог виростав у сім’ї, яку можна назвати бідною (батько розносить газети, мати з селянської родини, матеріальний стан такий, що не було коштів навіть на шлюб). 2. Народжений у Жешуві, початкову освіту здобував у Перемишлі, а в 1893 р. шістнадцятирічний юнак починає навчання в державній вчительській семінарії (Жешув). 3. Викладачі семінарії, за даними А. Мейсснера, відзначалися творчістю, патріотизмом, шукали шляхи реформування освіти. 4. Особливу увагу варто звернути на перелік оцінок і випускних екзаменів у вчительській семінарії: поведінка, релігія, польська мова, німецька мова, методика спеціальна, історія і конституція, географія, природничі науки (historia naturalna), математика і геометрія, фізика і господарство, каліграфія, малювання, гімнастика, гра на органі, гра на скрипці, співи. Важливою є інформація про стипендію, що зобов’язувало після закінчення семінарії працювати вчителем упродовж шести років. 5. Багаторічна праця в єврейських школах, амбіції молодого вчителя дозволили отримати право на навчання в народних і виділових школах, а здані екстерном екзамени за курс гімназії дали право на вивчення германістики і польської філології в знаменитому Ягеллонському університеті в Кракові. А. Мейсснер підкреслює той факт, що після завершення навчання потрібно було складати іспити, щоб отримати право працювати в середніх школах і написати дві праці з педагогіки, присвячені педагогічним по-

глядам Трентовського (Trentowski jako pedagog) і Й. Гердера (Über Herders Schulreden). Промоція докторська 16 лютого 1911 р., активна громадська діяльність, досвід практичної педагогічної роботи, підтримка єврейської громади створили передумови для реалізації значного особистісного потенціалу [14, с. 18].

На нашу думку, на особливу увагу заслуговує стаття С. Табола. Автор насамперед підкреслює складність ситуації в країні, яка 123 роки перебувала під владою трьох імперій. Хоча незалежність здобута в 1918 р. але лише в 1924 р. вдалося провести зміни в монетарній політиці, замінивши польську марку на злотий. Власна державність створювала передумови для успіху. Не випадково, що в 1939 р. в країні навчалася 50 тис. студентів у 32-х вищих навчальних закладах. Особлива потреба виникла в підготовці вчителів, прагненні не відставати від світових новацій в освіті. На думку автора, творчість Г. Ровіда ще довго буде викликати увагу, адже 126 статей, опублікованих у журналі “Ruch Pedagogiczny”, 12 монографій потребують поглибленої оцінки. Важливим є висновок автора про значну кількість праць інших педагогів, які характеризують ситуацію в Польщі 20-х років минулого століття: L. Zarzycki “Szkoła pracy. Pojecie i główne zadania” (1921), B. Nawroczyński “Uczeń i klasa” (1923), J. Ostrowski “Żywa szkoła. Zarys organizacyjny i metodyczny przyszłej szkoły średniej” (1927), S. Hessen “Podstawy pedagogiki” (1923), G. Kerschensteiner “Pojęcie szkoły pracy” (1926), J. Dewey “Szkoła i dziecko” (1929) [29].

Дослідники одноставно підкреслюють значимість книги “Pedagogika twórcza” (перше видання 1926 р., друге – 1929 р., третє – 1931 р.), акцентуючи увагу на пріоритетності самої назви «Творча школа». Але цього замало для розуміння суті видатної особистості. У третьому виданні книги (1931) автор згадує інші свої книги: “Reforma kształcenia nauczycieli” (Kraków, 1917); “Podstawy pedagogiki Trentowskiego” (Lwów ; Warszawa, 1920); “Z metodyki wypracowań pisemnych” (Lwów ; Warszawa, 1920); “Psychologia pedagogiczna”. Skrypt z wykładów na Studjum Pedagogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego w r. szk. 1922/1923 (Kraków, 1923); “System daltonski w szkole powszecznej”. Z zagadnień współczesnej metodyki. Wyd. II-gie (Kraków, 1929); “Psychologia pedagogiczna”. Podręcznik dla młodzieży przygotowującej się do zawodu nauczycielskiego. Wyd. II-gie (Kraków, 1930); “Nowa organizacja studjów nauczycielskich w Polsce

i zagranicą” (Warszawa, 1931) [25]. Нас вражає не так кількість книг, як відчуття новизни. Маємо на увазі насамперед книги такого новаторського спрямування, як творча школа, педагогічна психологія, дальтон-план. Але цього замало. Нас цікавлять витоки педагогічної творчості, а також зміст, новаторство ідей. Спробуємо відповісти на ці запитання.

Відповідь знаходимо в першому номері журналу “Ruch Pedagogiczny” за 2012 р. Через 110 років вдячні колеги надрукували ювілейний випуск, в якому поєднали статті тогочасних авторів і сучасників. Цікавий, сміливий і оригінальний задум. Розглянемо першу статтю молодого редактора. Назва статті красномовна «Ідеали наших учнів». Назвемо головні аспекти дослідження. По-перше, підкреслюється думка, що лише вивчення індивідуальних особливостей учнів дозволить досягнути виховної мети. Якщо інформація від батьків і шкільного лікаря дозволить врахувати особливості фізичного розвитку учня, то не меншої уваги потребує специфіка духовного розвитку. Серед пріоритетних завдань Г. Ровід називає увагу, почуття, вподобання, прагнення, інтелект. По-друге, для вивчення окремих питань педагог пропонує враховувати вік, релігію, національність, професію батьків. По-третє, відповіді на запитання про найбільше бажання написали 238 учнів віком від 10 до 16 років. Мотиви поділено на три групи: *егоїстичні, альтруїстичні, ідейні* [19].

Зауважимо, що назва «Творча школа» мала уточнююче продовження «Теоретичні підстави і шляхи здійснення нової школи». Автори ідеї про нову українську школу повинні зацікавитися. Важливо, що в 1928 р. книга була дозволена для використання у вчительських семінаріях курсах для вчителів.

У передмові до першого видання Г. Ровід розглядає творчу школу в контексті тогочасної популярної ідеї про школу праці. У передмові до другого видання цей тезис заперечується, підкреслюється його глибший сенс. Водночас підкреслюється, що після публікації його статті в 1924 р. і книги з такою ж назвою в 1926 р. ця тема викликала зацікавленість інших фахівців, серед яких: професор Юзефа Йотейко (Józefa Jotejko) “Postulaty szkoły twórczej na prawach struktur psychicznych”, професор Ф. Знанецькі (Fl. Znaniecki) “Socjologii wychowania”, а також публікації в Швейцарії, польських журналах: “Życie szkoły”, “Ruch Pedagogiczny”, “Miesięcznik Pedagogiczny”, “Nasz Głos” (Orłow, Friedländer, Mittek, Semil, Horoch, ks I. Adamski). Г. Ровід визнає значимість праць мислителів Ноене-Вроńskiego та Trentowskiego і характеризує школу творчості, яка

розвиває енергію дитини, перетворює її в цінності в «етичному, інтелектуальному, естетичному контексті». Знову, як і в 1912 р., бачимо питання системи цінностей. І врешті 15 жовтня 1931 р. у передмові до третього видання автор пише про збільшення уваги до характеристики дітей і середовища. Звичайно, що сам факт видання упродовж п’яти років трьох видань однієї книги є доволі красномовним, але розглянемо детальніше зміст, щоб розібратися в суті популярності автора.

Насамперед звернемо увагу на структуру книги [25]. Перша частина присвячена теоретичним аспектам творчої школи. Варто зауважити, що перша частина, власне кажучи, за своєю суттю швидше нагадує педагогічну психологію з елементами соціології (соціологічні засади творчої школи, шкільний клас як спільнота, розвиток педагогічної психології у творчій школі, залежність духовного життя від нервової системи, інстинкти, прагнення до діяльності, психологія гри, прагнення до запитань, увага, зацікавленість, характеристика дитини у світлі структурної психології). Друга частина дещо несподівано, але цікаво розпочинається з аналізу самоврядування. В окремому розділі розглянуті питання програм і методів. У третьому розділі шість основних питань (школа праці в Німеччині, школа життя в Брюсселі, дім дитини в Женеві, шкільна реформа у Відні, американські методи навчання, творча школа в Польщі). Закономірно, що в четвертому розділі автор розглядає діяльність учителя у творчій школі. Як бачимо, тут декілька новацій у структурі: *творча школа, педагогічна компаративістика, педагогічна психологія, елементи соціології освіти, компаративістика, педевтологія*. Розглянемо ці особливості книги.

1. Очевидно, що найцікавішим є перший аспект. Насамперед підкреслюється дискусійний тезис про нову еру у вихованні. На нашу думку, новаторство насамперед проявилось в нових теоретичних підходах. Якщо ж говоримо про масову практику, варто пам’ятати про інерційність освітніх систем. Г. Ровід підкреслює пошуки суспільством нових цінностей, нових форм творчості в мистецтві, етиці, в науці й техніці. Тези про нову еру, «світ праці», нову культуру, кооперацію, солідарність, нову школу, «творчу школу», самостійність у навчанні, дитиноцентризм, авторитет компетенції, духовну єдність учнів, взаємодію з середовищем, пробудження психофізичної енергії дітей, спільну діяльність учителів і учнів свідчать про мрії педагога, «романтизм» у найкращому розумінні цього

слова, віру в кардинальні зміни [25, с. 3–6]. Моральним авторитетом для педагога виступає С. Жеромський (Stefan Żeromski), який у 1919 р. у Кракові опублікував статтю “Początek świata prasy”. Це не випадково. Здобуття одвічної мрії поляків про незалежність у 1918 р. закономірно викликало нові надії та сподівання. Ідея творчої школи розглядалася як синтез реформаторських прагнень нової доби. Як позитивний факт відзначимо добротну ретроспективну оцінку ідеї творчої школи, пошук її витоків у Сократа, Платона, Я. А. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Рабле та ін.

Такий добротний історичний досвід важливий для розуміння декількох аспектів. По-перше, це характеристика особистості автора. Книгу писав мислитель енциклопедичного рівня, добре обізнаний із минулим європейської педагогічної думки і готовий до новаторських пропозицій. По-друге, творча школа розглядається не як випадковість, а як закономірний етап розвитку педагогічної науки й практики. Найбільшу зацікавленість викликають два аспекти. По-перше, критерії, показники, які характеризують творчу школу. По-друге, як досягти поставленої мети. З першим аспектом простіше. Г. Ровід використовує результати ретроспективної оцінки і на основі знаменитого твору “Chowanna” називає основні критерії, такі, як: пізнання природи дитини, розвиток самостійності, засвоєння знань через діяльність, підготовка до розумової й фізичної праці, творчість, взаємна повага, взаємодія, єдність учнів і вчителів, використання народної педагогіки [25, с. 46–47]. Власне кажучи, елементи педагогічної компаративістики використовуються вже при історичному аналізі. Тут є ще одна особливість. Переваги компаративістики використані при аналізі однієї складної проблеми.

2. Логічним продовженням ретроспективної оцінки став третій розділ, присвячений проблемам сучасності. Дещо несподівано Г. Ровід підкреслює значимість ідеї з XIX ст. щодо появи технічно-естетичних предметів (ручна праця, малювання). І знову приклади ерудиції. Г. Ровід добре обізнаний із досвідом Фінляндії, ідеями Уно Цігнеуса, досягненнями шведських педагогів, практикою навчальних закладів Данії, Франції, Німеччини, США. Це узагальнення важливе ще й тому, що показує закономірність реалізації ідей прагматичної філософії в школі та в працях Д. Дьюї.

Для розуміння значимості особистості Г. Ровіда важливо проаналізувати зміст його виступу на третьому педагогічному конгресі. Які висновки можна

зробити на основі цього виступу. Власне кажучи, це підтвердження попередніх ідей.

1. У вступі однозначно робиться висновок, що реформа системи освіти, яка розпочалася 11 березня 1932 р., вповні залежить від підготовки вчителів. У контексті підвищення рівня культури, демократизації, кооперації, продуктивності праці, раціоналізації, автоматизації виробництва підкреслюється значимість компетентності вчителів.

2. Нова епоха ставить вищі вимоги до випускників шкіл. Змінюється система цінностей, зростає вагомість самостійності, активності, ініціативи, творчості. А це, у свою чергу, змінює вимоги і до вчителів. Зауважимо важливість згадки про творчу школу, яка повинна бути наповнена радістю.

3. Важливими є висновки щодо здоров'я вчителів, їх фізичного розвитку, захисту нервової системи, а також духовності, простоти, скромності, симпатії до дітей, прагнення до їх розвитку.

4. Г. Ровід виокремлює проблему форм і методів навчання. Насамперед підкреслена важливість краснавчих, географічних, природничих екскурсій. Підкреслена важливість наукових методів, знання основ дидактики, використання можливостей ігрової діяльності, наочності.

5. Г. Ровід вкотре показує високий рівень обізнаності з історією педагогічної освіти, досвідом інших країн, який може бути корисний для Польщі (Австрія, Бельгія, Чехословаччина, Франція, Нідерланди, Швеція, Італія, Данія, Ірландія, Німеччина, Швейцарія, Англія, Іспанія, Австралія, Нова Зеландія).

6. Особливу зацікавленість викликає перелік предметів для педагогічних закладів, які поділяються на декілька груп: соціологія, вступ до філософії, біологія, польська культура; педагогічна психологія, загальна педагогіка і дидактика, історія виховання і організація шкільництва, дидактика часткова у зв'язку з практикумами, шкільна гігієна; малювання й ручна праця, співи і техніка мови, гімнастика; практичні заняття (спостереження за дітьми, пробні заняття, конференції); польська мова і література, історія, природознавство, географія, математика, фізика, іноземна мова.

Для розуміння значимості наукового доробку Г. Ровіда важливо звернути особливу увагу на працю, над якою мислитель працював до останніх днів і яка була присвячена пам'яті дружини Марії. Весь текст праці “Podstawy i zasady wychowania”, на жаль, не зберігся. У передмові до посмертного видання в 1946 р. підкреслювалася відсутність п'яти

розділів: навчання особистості вихованка, ставлення індивіда до суспільства в сучасному вихованні, виховання молоді в підлітковому віці, проблеми і напрями сучасної педагогіки, філософія педагогіки.

Спробуємо виокремити новаторський характер праці видатного педагога.

1. У назві ми бачимо проблему, над якою будуть працювати педагоги ХХІ ст. Маємо на увазі пошук закономірностей виховного процесу.

2. Ми не знаємо іншого автора, який розглядав у першій половині ХХ ст. питання філософії педагогіки.

3. Перший розділ книги має назву «Культура і виховання». Підручники майбутнього будуть починатися саме так. У розділі проявляється ерудиція автора, поєднання ідей із соціології та психології. В окремому параграфі розглядається мета пізнавальної діяльності та творчості. Аналізуються аспекти кризи, обумовлені протиріччям у досягненнях науки й техніки в порівнянні з вивченням людини. Традиційно пропонується загалом ретроспективна оцінка проблеми. У центрі уваги питання демократії, свободи, гуманізму.

4. У другому розділі розглядаються предмет і завдання педагогіки. У контексті питань сучасності виокремимо параграф із цікавою назвою «Чи педагогіка є «технікою» виховання». На думку

Г. Ровіда, предметом техніки є «мертвий» матеріал, а основою педагогіки є душа людини, неповторна індивідуальність.

Педагогіку як науку автор поділяє на три частини: педагогіку нормативну (поняття, мета, норми, ідеали, філософія виховання); педагогіку практичну (засоби, методи виховання, вплив середовища, суспільних груп, культури); лікувальну педагогіку (догляд за хворими і недоглянутими дітьми). Виокремлено також історію педагогіки і порівняльну педагогіку (Comparative Education): опис систем та інституцій виховання в різних країнах; вивчення зовнішніх впливів на виховання та взаємодії культур; вивчення спільних ознак педагогічної культури; критичне порівняння систем виховання в різних країнах.

Щодо дидактики, то Г. Ровід виокремлює загальну дидактику (мета, засади, методи навчання, програми, домашня праця учня, професійна підготовка вчителів, самонавчання), а також методіку навчання окремих предметів (читання і письмо, польська мова, релігія, іноземні мови, математика, природознавство, географія, історія, малювання, практичні заняття, гімнастика, співи та ін.).

Все вищесказане можна систематизувати у вигляді порівняльної таблиці (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика методів навчання польськими дидактами

Автор	Цитатна характеристика методів навчання
М. Барановський “Dydaktyka uzupełniona “zasadami logiki” dla użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych” (перше видання у Львові в 1895 р. – десяте видання 1926 р.)	<p>1. На думку М. Барановського, спосіб, який використовує вчитель для того, щоб молодь вияснила і засвоїла матеріал, називається методом навчання.</p> <p>2. Важливим є поділ на три головні «форми» навчання, такі, як: виклад (монологічна, акроаматична); запитання (катехетична, еротематична форма); розмова, діалог (обмін думками, запитання від вчителя і учня). Кожна форма навчання, яка, за сучасною термінологією, є, власне кажучи, методом, поділяється на структурні елементи.</p> <p>3. Значна увага звертається на використання наочності (предмети, малюнки, моделі). Проводиться поділ на усні і письмові завдання. Вказується на важливість пояснення, описів, вправ, повторення, домашніх завдань.</p> <p>4. Називає три основні причини помилок учителя в навчанні, такі, як: недостатня обізнаність із дидактичними і методичними засадами, ігнорування цих засад при належній поінформованості, брак досвіду. Виокремлено помилкові дії при виборі методів навчання</p>
К. Твардовські “Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki” (1901)	<p>1. Характеризує навчання як «будь-яку діяльність, яка відбувається систематично, тобто здійснюється відповідно до заздалегідь складеного плану, для того, щоб давати іншим повідомлення або розвивати їх інтелектуальні здібності».</p> <p>2. Метод включає загальні принципи, котрі стосуються філософії, що викладається в середній школі, а також університетського вивчення цієї науки. Філософська освіта на шкільному етапі має форму пропедевтики філософії, яка є поєднанням логіки та психології</p>

Автор	Цитатна характеристика методів навчання
А. Даниш “O kształceniu” (1918)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядає поняття «метод» як послідовні дії, спрямовані на досягнення мети. 2. Підкреслює важливість лекцій, наочності, евристики, діалогу. 3. Аналізує аналітичний та синтетичний методи навчання, які забезпечують розуміння та систематизацію знань. На конкретних прикладах показана важливість логіки для розуміння, запам'ятовування й орієнтування в темі
Ш. Матусяк “Wiadomości z pedagogiki i dydaktyki: podręcznik dla seminarjów i kursów nauczycielskich, tudzież wyższych szkół żeńskich, do nauki prywatnej i przygotowania się do egzaminów nauczycielskich” (1921)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Методика розглядається насамперед як спосіб. Завданням дидактики є пошук засад навчання і відповідей на питання: хто має вчити, де і як. 2. Пропонує визначення поняття «теорія навчання», яке містить ідеї про послідовність подання навчального матеріалу та напрями, які ведуть до досягнення освітньої мети
Л. Зажецький “Dydaktyka ogólna czyli kształcenie charakteru przez nauczanie” (1920)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Автор наголошує, що метод навчання може набувати різних форм залежно від умов і принципів, які домінують. 2. Наголошує на важливості використання більш активних методів, таких, як лабораторні вправи, які сприятимуть кращому засвоєнню матеріалу та розвитку творчого мислення. 3. Звертає увагу на катехитичний метод: структура фіксованих питань і відповідей мала набути форми живого діалогу, скоординованого вчителем. 4. Звертається увага на проведення екскурсій. Крім того, аналізуються дидактичні особливості читання, «композиційні» вправи, домашні завдання та письмові вправи
К. Крулінський “Pedagogika i dydaktyka wraz z ogólnymi zasadami logiki: (repetitorium przedegzaminowe)” (wyd. 2, 1922)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Описує метод навчання як діяльність вчителя, яка виконується при навчанні відповідно до певних правильних принципів, тобто таких, що відповідатимуть навчальним цілям, враховуватимуть правила психології та логіки. 2. Звертає увагу на характеристику таких методів, як: аналітичний, синтетичний, аналітико-синтетичний, індуктивний, дедуктивний, генетичний та ін. 3. Деїктична форма необхідна тоді, коли використовується експеримент (фізика та інші науки), показ дій. Для цього використовуються моделі, зображення, малюнки на дошці, показ дії вчителем, карти, прилади, таблиці тощо. 4. Згадується автором проблема творчості учнів, вправи, повторення вивченого, завдання (усні, письмові, технічні)
К. Сосницький “Zarys dydaktyki. Dla seminarjów nauczycielskich” (1925)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розглядав метод навчання як «систематично використовувані способи роботи, включаючи різні дії вчителя та учнів, які повинні привести до розуміння та опанування нового матеріалу й отримання принаймні базових вмінь, пов'язаних зі змістом». 2. Роль учня є передусім активною, у той час як роль вчителя полягає більшою мірою в контролі та спрямуванні. 3. На думку автора, індивідуальний підхід дає можливість краще засвоювати матеріал і розвивати творче мислення учнів
Б. Наврочинський “Zasady nauczania” (wydanie drugie, 1930)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Метод навчання зводиться до пояснення матеріалу наступного уроку без жодних вказівок. 2. Евристичний: важливий підхід у вихованні, спрямований на розвиток особистості та формування її духовної структури через активний аналіз і розуміння різних аспектів життя та цінностей. 3. Метод проєктів сприяв громадянському та моральному вихованню, акцентуючи увагу на тому, що діти можуть зробити доброго для інших

Автор	Цитатна характеристика методів навчання
Г. Ровід “Szkoła twórcza” (1931)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Нова епоха ставить вищі вимоги до випускників шкіл. Змінюється система цінностей, зростає вагомість самостійності, активності, ініціативи, творчості. А це, у свою чергу, змінює вимоги і до вчителів. 2. Зауважимо важливість ідеї про творчу школу, яка повинна бути наповнена радістю. 3. Метод проєктів та «Віньетка-план» є основою багатьох індивідуальних та групових дій учнів, спрямованих на вивчення певної проблеми з різних сторін і досягнення позитивних результатів, подібно до того, як це відбувається в реальному житті. 4. Метод центрів зацікавленості має на меті «вивільнити в душі дитини місце для приємних почуттів, стати стимулом до духовних зусиль». 5. Г. Ровід виокремлює загальну дидактику (мета, засади, методи навчання, програми, домашня праця учня, професійна підготовка вчителів, самонавчання), а також методику вивчення окремих предметів. 6. Соціологія виховання, яка передбачає вивчення системи цінностей учнів упродовж тривалого часу

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ретроспективна оцінка дидактичних систем дозволяє зробити узагальнення щодо становлення педагогічної науки і практики. Автори перших підручників із дидактики «виростали» з філософських систем. Саме тому спостерігаємо широке використання філософських термінів, поєднання дидактики і логіки. На другому етапі підручники з дидактики почали писати вчителі, які поєднували університетську освіту з багаторічною педагогічною практикою. Появі підручників нового покоління вирі-

шальною мірою сприяла незалежність країни. Не випадково, що польські автори саме після 1918 р. запропонували принципово нові шляхи вирішення актуальних питань організації навчального процесу. На особливу увагу заслуговує ідея Г. Ровіда щодо творчої школи. Підкреслимо той факт, що через 90 років у Польщі популярними стануть книги з красномовними назвами «Педагогіка творчості», «Дидактика творчості». Подальшого дослідження заслуговує проблема соціології виховання, лонгїтюдного вивчення системи цінностей учнів і вчителів.

Список літератури

1. Вихрущ А. В. Методи навчання в системі дидактичної культури Галичини початку ХХ століття / А. В. Вихрущ, Н. А. Данік // Медична освіта. – 2023. – № 1. – С. 132–139.
2. Вихрущ А. В. Періодизація розвитку дидактичних систем / А. В. Вихрущ // Медична освіта. – 2023. – № 2. – С. 11–17.
3. Гете Й. В. Фауст [Електронний ресурс] / Й. В. Гете. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=145>.
4. Кримський С. Знання / С. Кримський // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
5. Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми : монографія / за ред. А. В. Вихруща, К. Л. Стефанишин. – Тернопіль : ТНМУ, 2022. – 282 с.
6. Христенко О. М. Проблема формування цінностей студентів у контексті зарубіжної наукової думки / О. М. Христенко // Медична освіта. – 2023. – № 2. – С. 80–85.
7. Baranowski M. Dydaktyka uzupełniona “zasadami

- logiki” dla użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych / M. Baranowski. – Wyd. 7. – Warszawa ; Lublin ; Łódź ; Kraków : Geberthner I Wolf, 1909. – 113 s.
8. Baranowski M. Pedagogika do użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych / M. Baranowski. – Wyd. 8. – Lwów : PWKS, 1912. – 165 s.
9. Danysz A. O kształceniu / A. Danysz. – Lwów : Wydawnictwo Macierzy Polskiej, 1918. – 365 s.
10. Grzywna M. Rowid Henryk / M. Grzywna // Encyklopedia pedagogiczna XX wieku. – Warszawa : Żak, 2006. – T. V. – S. 443–445.
11. Henryk Rowid (1877–1944) : bibliografia podmiotowo-przedmiotowa / Wybór i opracowanie Ewa Lewicka. – Kielce : Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, 2017. – https://www.pbw.kielce.pl/userfiles/file/nowe_zestawienia/dokument1224.pdf.
12. Króliński K. Pedagogika i dydaktyka wraz z ogólnymi zasadami logiki (repetitorium przedegzaminowe) / K. Króliński. – Wyd. 2. – Lwów, 1922. – 69 s.
13. Matusiak S. Wiadomości z pedagogiki i dydaktyki.

Podręcznik dla seminarjów i kursów nauczycielskich, tudzież wyższych szkół żeńskich, do nauki / S. Matusiak. – Lwów : Towarzystwo pedagogiczne, 1912. – 159 s.

14. Meissner A. Młodzieńcze lata Henryka Rowida / A. Meissner. – https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/391/0051_20150304_mg_ra_mlodziencze_lata_henryka_a_meissner.pdf?sequence=1&isAllowed=ywida.

15. Nawrocński B. Zasady nauczania / B. Nawrocński. – Wydanie drugie. – Lwów ; Warszawa : Książnica – Atlas, 1931. – 427 s.

16. Rowid H. Dydaktyka przedmiotów pedagogicznych / H. Rowid. – Warszawa : Nasza Księgarnia, 1936. – 23 s.

17. Rowid H. Ideały naszych uczniów / H. Rowid // Ruch Pedagogiczny. – 2022. – Nr 1. – S. 27–41.

18. Rowid H. Kongres Pedagogiczny w Poznaniu / H. Rowid // Ruch Pedagogiczny. – 1928. – Nr 10. – S. 280–282.

19. Rowid H. Nowa organizacja studiów nauczycielskich w Polsce i zagranicą / H. Rowid. – Warszawa : nakł. Gebethnera i Wolffa, 1931. – 228 s.

20. Rowid H. Psychologia pedagogiczna (T. 1–2) / H. Rowid. – Warszawa : Gebethner i Wolff. – 356 s.

21. Rowid H. System daltonski w szkole powszechnej / H. Rowid. – Wyd. 3. – Warszawa : Gebethner i Wolff, 1933. – 108 s.

22. Rowid H. Szkoła twórcza / H. Rowid. – Kraków : Gebethner i Wolff, 1926. – 351 s.

23. Rowid H. Szkoła twórcza / H. Rowid. – Wyd. II. – Kraków : Gebethner i Wolff, 1929. – 350 s.

24. Rowid H. Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły / H. Rowid. – Kraków, 1931. – 368 s.

25. Sosnicki K. Zarys dydaktyki. Dla seminariów nauczycielskich / K. Sosnicki. – <https://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/publication/18830/edition/16352/content>.

26. Sosnicki K. Zarys logiki / K. Sosnicki. – Lwów : Atlas, 1927. – 161 s.

27. Szczepańska B. Henryk Rowid jako pedagog i redaktor “Ruchu Pedagogicznego” / B. Szczepańska. – 2014. – Nr 3. – S. 29–36.

28. Szulakiewicz W. Polskie podręczniki do dydaktyki w Galicji w latach 1860–1914 / W. Szulakiewicz // Galicja i jej dziedzictwo. – Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1996. – T. 6. – S. 59–76.

29. Taboł S. Zarys myśli pedagogicznej Henryka Rowida / S. Taboł // Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie. – 2018. – Zeszyt 16–17. Seria Pedagogiczna. Numer serii 9–10. – S. 41–59.

30. Twardowski K. Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki do użytku w seminariach nauczycielskich / K. Twardowski. – Lwów : Towarzystwo Pedagogiczne, 1901. – 222 s.

31. Zarzecki L. Dydaktyka ogólna czyli kształcenie charakteru przez nauczanie / L. Zarzecki. – Lwów ; Warszawa : Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1920. – 200 s.

References

1. Vykrushch, A.V., & Danik, N.A. (2023). Metody navchannia v systemi dydaktychnoi kultury Halychyny pochatku XX stolittia [Teaching methods in the system of didactic culture of Galicia in the early twentieth century]. *Medychna osvita – Medical Education*, 1, 132-139 [in Ukrainian].

2. Vykrushch, A.V. (2023). Periodyzatsiia rozvytku dydaktychnykh system [Periodization of the development of didactic systems]. *Medychna osvita – Medical Education*, 2, 11-17 [in Ukrainian].

3. Hete, Y.V. Faust [Faust]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=145> [in Ukrainian].

4. Krymskyi, S. (2002). Znannia [Knowledge]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk – Philosophical encyclopedic dictionary*. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

5. Vykrushch, A.V., & Stefanyshyn, K.L. (Ed.). (2022). *Profesiina linhvodydaktyka v konteksti osobystisnoi paradyhmy [Professional linguodidactics in the context of the personal paradigm]*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

6. Khrystenko, O.M. (2023). Problema formuvannia tsinnosti studentiv u konteksti zarubizhnoi naukovoi dumky [The problem of forming students' values in the context of foreign scientific thought]. *Medychna osvita – Medical Education*, 2, 80-85 [in Ukrainian].

7. Baranowski, M. (1909). *Dydaktyka uzupełniona “zasadami logiki” dla użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*. Warszawa, Lublin, Łódź, Kraków.

8. Baranowski, M. (1912). *Pedagogika do użytku seminariów nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych* (Ed. 8). Lwów: PWKS.

9. Danysz, A. (1918). *O kształceniu*. Lwów: Wydawnictwo Macierzy Polskiej.

10. Grzywna, M. (2006). Rowid Henryk. *Encyklopedia pedagogiczna XX wieku*. Warszawa: Żak.

11. (2017). Henryk Rowid (1877–1944): bibliografia podmiotowo-przedmiotowa. Wybór i opracowanie Ewa Lewicka. Kielce: Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka. Retrieved from: https://www.pbw.kielce.pl/userfiles/file/nowe_zestawienia/dokument1224.pdf.

12. Króliński, K. (1922). *Pedagogika i dydaktyka wraz z ogólnymi zasadami logiki (repetitorium przedegzaminowe)*. (Ed. 2). Lwów.

13. Matusiak, S. (1912). *Wiadomości z pedagogiki i dydaktyki. Podręcznik dla seminarjów i kursów nauczycielskich, tudzież wyższych szkół żeńskich, do nauki*. Lwów: Towarzystwo pedagogiczne.

14. Meissner, A. (2015). Młodzieńcze lata Henryka Rowida. Retrieved from: <https://rep.up.krakow.pl/>

xmlui/bitstream/handle/11716/391/0051_20150304_mg_ra_mlodziencze_lata_henryka_a_meissner.pdf?sequence=1&isAllowed=ywida.

15. Nawrocński, B. (1931). *Zasady nauczania*. (The second ed.). Lwów-Warszawa: Książnica-Atlas.

16. Rowid, H. (1936). *Dydaktyka przedmiotów pedagogicznych*.

17. Rowid, H. (2022). *Idealy naszych uczniow. Ruch Pedagogiczny*, 1, 27-41.

18. Rowid, H. (1929). *Kongres Pedagogiczny w Poznaniu. Ruch Pedagogiczny*, 10.

19. Rowid, H. (1931). *Nowa organizacja studiow nauczycielskich w Polsce i zagranocą*. Warszawa: nakł. Gebethnera i Wolffa.

20. Rowid, H. (1937–1938). *Psychologia pedagogiczna*. Warszawa: Gebethner i Wolff.

21. Rowid, H. (1927–1933). *System daltonski w szkole powszechnej*. Warszawa: Gebethner i Wolff.

22. Rowid, H. (1926). *Szkoła twórcza*. Kraków: Gebethner i Wolff.

23. Rowid, H. (1926–1929). *Szkoła twórcza*. (Ed. II). Kraków: Gebethner i Wolff.

24. Rowid, H. (1931). *Szkoła twórcza. Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistnienia nowej szkoły*. Kraków.

25. Sosnicki, K. (1925). *Zarys dydaktyki. Dla seminariow nauczycielskich*. Retrieved from: <https://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/publication/18830/edition/16352/content>.

26. Sosnicki, K. (1927). *Zarys logiki*. Lwów: Atlas.

27. Szczepańska, B. (2014). *Henryk Rowid jako pedagog i redaktor "Ruchu Pedagogicznego"*.

28. Szulakiewicz, W. (1996). *Polskie podręczniki do dydaktyki w Galicji w latach 1860–1914. Galicja i jej dziedzictwo*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

29. Taboń, S. (2018). *Zarys myśli pedagogicznej Henryka Rowida. Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie*, 16-17(9-10).

30. Twardowski, K. (1901). *Zasadnicze pojęcia dydaktyki i logiki do użytku w seminariach*. Lwów: Towarzystwo Pedagogiczne.

31. Zarzecki, L. (1920). *Dydaktyka ogólna czyli kształcenie charakteru przez nauczanie*. Lwów, Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych.

Отримано 21.09.2023.
Рекомендовано 02.10.2023.

Електронна адреса для листування: vykhrushchav@tdmu.edu.ua